

حیوانات به‌مثابه طرف بالقوه حق، در پرتو رویکرد طبیعت‌محوری حقوق، مطالعه نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه

مصطفی فضاییلی^۱

علی مشهدی^۲

شراره ابطحی^۳

نکات برجسته

- حقوق حیوانات میان دو رویکرد «بهره‌گرا» و «حق‌محور» شکل گرفته و رویکرد حق‌محور بر شناسایی حیوانات به‌عنوان صاحبان حق تأکید دارد.
- طبیعت‌محوری حقوقی در برابر انسان‌محوری، خواهان توجه به حقوق عناصر غیرانسانی و محیط‌زیست سالم است.
- این پژوهش با تکیه بر تنوع زیستی و اهلیت تمتع، به دنبال حق‌انگاری برای افراد حیوانی است.

چکیده

حقوق حیوانات در مسیر تحول تاریخی خود، تحت‌تأثیر دو رویکرد اصلی و بنیادین «بهره‌گرا» و «حق‌محور» قرار گرفته است. در رویکرد حق‌گرا، حیوانات از حق زندگی بدون دخالت و سلطه انسان‌ها برخوردارند. این دیدگاه، حامی لغو استثمار حیوانات از طریق ایجاد تغییرات قانونی و فراتر از آن، و به رسمیت شناختن «افراد حیوانی» به‌عنوان دارندگان حقوق است. در مقابل، رویکردهای مبتنی بر منافع انسانی، محور غالب احکام حقوقی در زمینه تضمین حق بر محیط‌زیست سالم در حقوق داخلی‌اند. یکی از دکترین‌های رقیب در حوزه مطالعات زیست‌محیطی، «طبیعت‌محوری حقوقی» است که نادیده گرفتن منافع و حقوق بالقوه عناصر غیرانسانی محیط را نقد می‌کند. این مقاله به بررسی موانع، زمینه‌های ظهور، و مصادیق رویکردهای طبیعت‌محور در حقوق داخلی فرانسه و ایران می‌پردازد. فرضیه اساسی پژوهش بر این پایه است که تضمین حق بر محیط‌زیست متعادل، سالم، و ایمن، نیازمند کاهش انسان‌محوری و حرکت به‌سوی تفکری جامع‌تر است که انسان را در کنار محیط می‌بیند. از سوی دیگر، گفتمان تنوع زیستی که یکی از ابعاد آن مبتنی بر حفاظت و حمایت از گونه‌های زیستی است، ما را متعهد می‌کند تا با هرگونه بهره‌کشی نهادینه که منجر به کالاشدگی حیوانات و کنترل افراطی توسط انسان می‌شود، مقابله کنیم. با پذیرش الگوی «اهلیت تمتع» و مبنای رویکرد حق‌گرا، این پژوهش به دنبال حق‌انگاری برای «افراد حیوانی» است.

کلید واژگان

حق بر محیط‌زیست، طبیعت‌محوری، افراد حیوانی، حقوق فرانسه، حقوق ایران.

۱. استاد، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران

۲. دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران

۳. دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول) shararehabetahi@yahoo.com

Animals as Potential Parties to Rights: An Examination of the Legal Systems of Iran and France from an Eco Centric Perspective

Mostafa Fazaeli¹
Ali Mashhadi²
Sharareh Abtahi³

Highlights

- Animal rights have developed between two approaches—utilitarian and rights-based—with the rights-based approach emphasizing the recognition of animals as rights holders.
- Legal ecocentrism, in contrast to anthropocentrism, calls for recognizing the rights of non-human entities and protecting a healthy environment.
- This research, grounded in biodiversity discourse and the concept of legal capacity for rights, seeks to recognize non-human animals as rights-bearing individuals.

Abstract

Introduction

In the face of increasing environmental and ethical crises, human societies are forced to reconsider their relationship with nature, animals, and the environment. This shift in perspective has led to the emergence of various legal and philosophical approaches to animal and environmental rights. One of the most prominent of these is ecocentrism, which challenges the traditional anthropocentric (human-centered) worldview. Unlike anthropocentrism, which values nature and animals only in terms of their utility to human beings, ecocentrism ascribes intrinsic value to the natural world, independent of human interests. This ideological transformation, which gained momentum in the 1970s under the influence of postmodern theories, has shaped the discourse in both philosophical and legal realms. Philosophers such as Peter Singer, Tom Regan, and Gary Francione have played crucial roles in critiquing human-centered legal and moral systems while advocating for the rights of animals. At the heart of this transformation is the recognition of animals as beings deserving of moral and legal consideration. This research investigates the evolution of legal frameworks and philosophical perspectives on animal and environmental rights in two countries—“France” and “Iran”. These countries, despite being geographically and culturally distinct, both face critical challenges in incorporating the rights of animals and environmental protections into their legal systems. This paper explores the steps taken in these two countries towards nature-centered legal frameworks

¹. Professor of Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

². Associate Professor, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

³. PhD, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran Corresponding Author Email: shararehabetahi@yahoo.com

and provides a comparative analysis, highlighting both the progress made and the obstacles that remain. The primary goal of this research is to conduct a comparative analysis of the philosophical and legal developments surrounding animal and environmental rights in France and Iran. The paper aims to achieve the following objectives: 1. To explore the historical development of animal rights and environmental protection laws in both countries, emphasizing the shift from anthropocentrism to ecocentrism. 2. To analyze the influence of philosophical theories, particularly those of Peter Singer, Tom Regan, and others, on the evolution of animal rights discourse. 3. To assess the progress made in recognizing animals as subjects of rights, particularly the legal personhood of animals and nature. 4. To examine the challenges faced by Iran in adopting laws for the protection of animals and the environment, especially considering its traditional legal system and cultural attitudes toward nature. 5. To identify global trends in animal and environmental rights and assess their impact on national legal systems, with a focus on countries like France, which have pioneered the integration of animal welfare into their constitutional and legal frameworks. This research also aims to provide insights into how shifting philosophical paradigms, such as posthumanism, have influenced the development of laws that recognize the rights of animals and nature. The paper further explores the implications of these legal reforms for environmental justice and ecological sustainability.

Methods

This research is primarily conducted using a “comparative” and “documentary analysis” approach. The study compares the animal rights and environmental protection laws in France and Iran by analyzing a wide range of legal texts, academic publications, and case studies. The research also investigates the philosophical foundations that underpin the legal frameworks in both countries. In France, the legal system has gradually incorporated the welfare of animals and the protection of nature into its constitutional and legislative frameworks, particularly with significant developments in the 20th and 21st centuries. In contrast, Iran's legal system has struggled to adopt similar reforms, largely due to its anthropocentric tradition and limited public discourse on animal rights. Philosophically, the paper examines the works of key thinkers in the field of animal ethics, including “Peter Singer”, who argues for the moral equality of humans and animals, and “Tom Regan”, who posits that animals have inherent value and are entitled to certain rights. The study also explores “Gary Francione's” arguments against animal exploitation and his call for the abolition of practices that treat animals as commodities. Furthermore, the research highlights the contributions of philosophers like “Aldo Leopold” and “J. Baird Callicott”, who have emphasized the intrinsic value of nature in the context of ecocentric ethics. The research also examines legal reforms in Europe, particularly the “European Union”'s efforts to integrate animal rights and environmental

protections into its policies, and compares these developments with the legal landscape in Iran and France.

Results and Discussions

The findings of this research indicate significant progress in both "France" and "the European Union" regarding the recognition of animal rights and the protection of nature. France, for example, has enacted various laws to protect animals, but animals are still largely treated as "objects" under the law, rather than legal "subjects." Although France introduced some legal reforms starting from the "Grammont Law of 1850" and further advanced in 1976 with the recognition of animals as sentient beings, much remains to be done in terms of granting legal personhood to animals. In 2004, the "Charter for the Environment" was adopted in France, marking an important step toward integrating environmental protections into the French Constitution. However, the legal status of animals remains insufficient, and the legal system still views them primarily as property rather than beings with legal standing or rights. In "Iran", the situation is more challenging. While the "Constitution of Iran" includes certain environmental principles, there is limited legal protection for animals, and they are generally regarded as "movable property". This reflects a broader cultural attitude that views nature and animals as resources to be exploited rather than as entities deserving of intrinsic value. Despite some recent advancements, such as the introduction of "green victims" and criminalizing environmental damage, there is a lack of cohesive and comprehensive legal frameworks for animal protection. Internationally, the "European Union" has been at the forefront of integrating animal welfare into its legal structure. The "Treaty of Lisbon" (2009), specifically "Article 13", recognizes animals as sentient beings and mandates that their welfare be considered in the formulation of policies. The "EU's Farm to Fork Strategy" aims to reduce the environmental impact of food production and supports animal welfare as part of its broader sustainable development goals. These legal advancements have influenced global trends and have been cited by animal rights activists and legal scholars in advocating for broader recognition of animal rights and ecological justice. Furthermore, legal personhood for nature is gaining traction in some jurisdictions. For example, "Ecuador's 2008 Constitution" recognizes nature ("Pachamama") as a subject of rights, and "New Zealand" has granted legal personhood to the "Whanganui River". Such legal innovations challenge traditional anthropocentric frameworks and open new possibilities for the recognition of nature as a rights-holder.

Conclusion

This research concludes that both "France" and "Iran" must shift from anthropocentric to ecocentric legal frameworks. While France has made some progress in integrating animal rights into its legal system, animals are still treated as property under the law. Iran, on the

other hand, faces more significant challenges due to its traditional legal system and limited recognition of animal rights. The adoption of ecocentric principles in legal systems, including the recognition of animals and nature as subjects of rights, is crucial for achieving environmental sustainability and ecological justice. The global movement toward recognizing the intrinsic value of nature and animals, as seen in legal reforms in the “European Union”, “Ecuador”, and “New Zealand”, provides a hopeful precedent for other nations. By recognizing the rights of animals and nature, societies can ensure a more just, sustainable, and harmonious relationship between humans and the environment. This paradigm shift is not only a moral imperative but also a necessary step for achieving long-term ecological balance and justice for all living beings.

Keywords

Right to the environment, Eco centrism, Non-human animals, French law, Iranian law.

جنبش مدرن حقوق حیوانات در دهه ۱۹۷۰ با انتشار کتاب *آزادی حیوانات* توسط پی‌تر سینگر^۱ آغاز شد. این کتاب، که به سرعت توجه جهانی را به خود جلب کرد، الهام‌بخش بسیاری از افراد در سراسر دنیا شد تا به سبک زندگی عاری از ظلم به حیوانات روی آورند. در دهه ۱۹۸۰، این جنبش در ایالات متحده با کمپین‌های رسانه‌ای گسترده‌تری مطرح شد. چندین شرکت تولید لوازم آرایشی آزمایش روی حیوانات را متوقف کردند و تحت فشار افکار عمومی، صنعت خز نیز با ضربات قابل توجهی مواجه شد. در دهه ۱۹۹۰، فعالیت‌های مردمی و دانشجویی در دانشگاه‌های آمریکا با اعتراض به فروش خز و پوست حیوانات به اوج رسید و در نهایت، جنبش حقوق حیوانات به قرن بیست و یکم پا گذاشت و گیاه خواری به عنوان بخشی از ایدئولوژی این جنبش تبدیل به نقطه ثابتی در فرهنگ غرب شد.^۲

با وجود پیشرفت‌های قابل توجه، بحث در مورد اینکه حیوانات تا چه اندازه و از چه نظر از «حقوق» برخوردارند، همچنان ادامه دارد. پی‌تر سینگر^۳ از برجسته‌ترین چهره‌های این جریان است که بر برابری همه حیوانات و لزوم برخورداری آنان از حقوق مساوی تأکید دارد. او معتقد است که پیش‌داوری و تبعیض علیه سایر گونه‌ها، پدیده‌ای که او آن را «گونه‌گرایی»^۴ می‌نامد، باید همانند نژادپرستی و جنسیت‌گرایی محکوم شود. از سوی دیگر، افراد مانند کارپنتر^۵ موضع ملایم‌تری اتخاذ کرده‌اند و استثمار حیوانات را مجاز می‌دانند، به شرطی که با احترام با آنها رفتار شود.

سینگر در تحلیل خود از مفهوم گونه‌گرایی، تاریخچه تکاملی روابط بین گونه‌ها را نادیده می‌گیرد. این دیدگاه‌ها در کنار تحلیل‌های طبیعت‌محور^۶ در حوزه حقوق، به‌ویژه در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی، تأثیر زیادی بر نظریه‌پردازی حقوق عمومی و محیط‌زیست داشتند.^۷ رویکردهای طبیعت‌محور، که به بررسی عناصر غیرانسانی در حقوق اساسی و محیط‌زیست می‌پردازند، برای برخی نظریه‌پردازان حقوق عمومی چالش‌برانگیز و عجیب به نظر می‌رسد. این شگفتی ناشی از ناسازگاری مفهوم «حقوق» با این دیدگاه است؛ زیرا حقوق به‌طور سنتی تنها در کنار انسان معنا پیدا می‌کند. با این حال، طبیعت‌محوری قصد ندارد برای عناصر غیرانسانی محیط‌زیست، حق جداگانه‌ای قائل شود، بلکه این دیدگاه به عنوان واکنشی به شدت انسان‌محوری^۸ در محیط‌زیست مطرح شده است. نویسندگانی مانند پی‌تر سینگر، آلدولف لئوپولد^۹ و آرنه نایس^{۱۰} از پیشگامان این دیدگاه‌ها محسوب می‌شوند.

^۱ P. Singer

^۲ Kevin Kjonnas, "Animal Rights: Past and Present", Available at: <https://doitgreen.org/topics/environment/animal-rights-past-and-present/>

^۳ Ryder, R. *Victims of Science*, London: Davis-Poynter, 1975.

^۴ Singer, P. *Animal Liberation*, Avon Books Publisher, 1976.

^۵ Speciesism

^۶ Carpenter

^۷ Ecocentrism

^۸ See: Lafrance, G. *La nature ET le sujet de droit*, Actes des Congrès de l'Association des Sociétés de Philosophie de Langue Française (ASPLF), No. 25, 1996, PP 339-343; Bégin, Luc. "La revendication écocentriste d'un droit de la nature", *Laval Théologique ET Philosophique* 48, No. 3, 1992, PP 397-413; Lazaro, Christophe. "Le droit et l'animal: sur les traces d'un post-humanisme juridique", *Revue d'éthique ET de théologie morale* 2, 2020, PP 67-82; Mauras, Alice. "La reconnaissance de la nature comme sujet de droit en Amérique Latine: de l'anthropocentrisme en droit à l'écocentrisme juridique?", *Revue Internationale de Droit Comparé*, Volume 2, 2020, PP 505-522.

^۹ Anthropocentrism

^{۱۰} Aldo Leopold

^{۱۱} Arne Naess

در فرانسه، اندیشمندان مانند اولیور گاسیو^۱ به بررسی این موضوع پرداخته‌اند که آیا حیوانات می‌توانند موضوع حقوق اساسی قرار گیرند یا خیر. گزارش میکو^۲ در سال ۱۹۸۰ به برخی از روابط پنهان و نادیده میان انسان و طبیعت اشاره کرد که اثرات حقوقی بین انسان و حیوانات را دربر می‌گرفت. افرادی مانند دیاگو پرس^۳ نیز در چندین مقاله و کتاب به طور ویژه به تحلیل جایگاه حقوقی حیوانات و گیاهان در نظام حقوقی مدرن پرداختند. تحقیقات بعدی در حقوق فرانسه و برخی دیگر از کشورها، نظیر سوئیس، نشان‌دهنده تمایل برخی حقوق‌دانان به ارائه تحلیل‌های طبیعت‌محور در رابطه حقوقی انسان با گیاهان، جانوران و عناصر طبیعت است.^۵

اتحادیه اروپا یکی از جامع‌ترین مجموعه‌های قوانین رفاه حیوانات را دارد؛ به‌ویژه در مورد حمل‌ونقل و ذبح حیوانات. این قوانین مبتنی بر پنج آزادی اصلی برای حیوانات است: رهایی از گرسنگی و تشنگی، ناراحتی، درد، آسیب و بیماری؛ آزادی برای بروز رفتار عادی، و رهایی از ترس و ناراحتی. این اصول از کنوانسیون شورای اروپا برای حمایت از حیواناتی که در کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرند، برگرفته شده است.

ماده ۱۳ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا تصریح می‌کند که حیوانات به‌عنوان موجودات ذی‌شعور نیاز به مراقبت‌های ویژه دارند. از سال ۱۹۷۴ که اولین قانون رفاه حیوانات در اتحادیه اروپا به تصویب رسید، این قوانین براساس اطلاعات علمی بهبود یافته و کیفیت زندگی حیوانات را بهبود بخشیده‌اند. رفاه حیوانات، به‌ویژه در تولیدات پایدار دام، بخشی اساسی از استراتژی «مزرعه تا چنگال»^۴ است که در چارچوب توافق‌نامه سبز اروپا تصویب شد.

در حالی که رفاه حیوانات عمدتاً در سطح اتحادیه اروپا تنظیم می‌شود، برخی موضوعات مانند استفاده از حیوانات در نمایش‌ها و رویدادهای فرهنگی یا ورزشی به کشورها واگذار شده است. برخی کشورها، مانند بریتانیا، قوانین ساده‌ای دارند که بیان می‌کند با حیوانات نباید بدرفتاری شود. این قوانین توسط کدهای دقیقی حمایت می‌شوند که اگرچه اجباری نیستند، دستورالعمل‌هایی برای کشاورزان ارائه می‌دهند تا رفاه حیوانات اهلی را تضمین کنند. کشورهای دیگری، مانند آلمان، جزئیات بیشتری را در قوانین خود گنجانده‌اند. با این حال، در بسیاری از موارد، برخی از توصیه‌ها و محدودیت‌ها به‌شکلی خودسرانه اعمال می‌شوند و با دوقطبی شدن افکار عمومی و فشار دولت‌ها، تصویب قوانین سخت‌گیرانه‌تر ممکن است وضعیت را بهبود ندهد.

رویکرد طبیعت‌محوری حقوقی تلاش می‌کند تا حقوق را خارج از چارچوب انسان‌محوری و با توجه به رابطه انسان با طبیعت تحلیل کند. طبیعت‌محوران، در عین اینکه انسان را در این رابطه فراموش نمی‌کنند، خواهان تعدیل پارادایم‌هایی اند که بر برتری انسان تأکید دارند. طبیعت‌محوری حقوقی، رابطه جدیدی را در مطالعات حقوقی مطرح می‌کند و آن، حقوقی کردن رابطه انسان با طبیعت است. این دیدگاه بر این فرض استوار است که از عصر روشننگری تاکنون، رابطه انسان با طبیعت یا اساساً حقوقی و اخلاقی نبوده یا بسیار کم‌رنگ است.

^۱Gassiot

^۲ موضوع حقوق اساسی قرار گرفتن عناصر غیرانسان می‌تواند دو معنا داشته باشد. یکی رویکرد «حمایتی قواعد حقوق اساسی از عناصری غیر از انسان است و دیگر اینکه این عناصر به‌مثابه موجودات بالقوه ذی‌حق *sujet potentiel de droit* تلقی گردند. در قوانین اساسی کنونی بیشتر منظور معنای نخست است. ر.ک:

Gassiot, Olivier. "L'animal, nouvel objet du droit constitutionnel", *Revue française de Droit constitutionnel*, No 64, 2005, PP 703-732.

^۳Miko reports

^۴Diego Perez

^۵G. Chapoutier, "Les droits de l'animal", *PUF, Que sais-je*, N. 2670, 1992, P 127.

^۶Farm to fork

^۷<https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/animal-welfare.html/>

شناسایی شخصیت حقوقی برای حیوانات می‌تواند با چالش‌های زیادی مواجه شود و ازسوی برخی به‌عنوان اقدامی غیرعملی تلقی گردد. برخی کشورها در قوانین خود تغییراتی ایجاد کرده‌اند تا حیوانات را از جایگاه اموال خارج کنند و برای آنها شخصیت حقوقی قائل شوند.

اکوفمینیست‌ها، پیوند میان فمینیسم و بوم‌شناسی را بررسی و نقد می‌کنند که سلطه بر زنان و طبیعت هم‌زمان اتفاق می‌افتد. آنها معتقدند که باید هر دو نوع سلطه از بین برود و هر نظام اخلاق زیست‌محیطی که سلطه بر زنان و طبیعت را نادیده بگیرد، ناقص و نامناسب است.^۱

کارول آدامز^۲ فمینیست و مدافع حقوق حیوانات آمریکایی، معتقد است که حقوق حیوانات یک موضوع فمینیست است. به نظر او، بین ستم بر زنان و ستم بر حیوانات غیرانسان پیوندی ذاتی وجود دارد. او می‌گوید: «ما حیوانات را با مرتبط ساختن آنها به جایگاه پایین‌تر زنان سرکوب می‌کنیم. همچنین، کل صنعت دام بر اساس بهره‌برداری از سیستم تولید مثل ماده استوار است».^۳

این مقاله به بررسی موانع، زمینه‌های ظهور و مصادیق رویکردهای طبیعت‌محور در حقوق داخلی فرانسه و ایران می‌پردازد. فرضیه اساسی پژوهش بر این پایه است که تضمین حق بر محیط‌زیست متعادل، سالم، و ایمن، نیازمند کاهش انسان‌محوری و حرکت به‌سوی تفکری جامع‌تر است که انسان را در کنار محیط می‌بیند. از سوی دیگر، گفتمان تنوع زیستی که یکی از ابعاد آن مبتنی بر حفاظت و حمایت از گونه‌های زیستی است، ما را متعهد می‌کند تا با هرگونه بهره‌کشی نهادینه که منجر به کالاشدگی حیوانات و کنترل افراطی توسط انسان می‌شود، مقابله کنیم. با پذیرش الگوی «اهلیت تمتع» و مبنای رویکرد حق‌گرا، این پژوهش به دنبال حق‌انگاری برای «افراد حیوانی»^۴ است.

۱. زمینه‌های فکری

۱.۱. تبیین دیدگاه طبیعت‌محوری

طبیعت‌محوری بر این ایده استوار است که ارزش محیط‌زیست مستقل از سودمندی آن برای انسان وجود دارد و ذاتاً دارای اهمیت است.^۵ این دیدگاه با تمایز از رویکردهای ابزاری و سودگرایانه، محیط‌زیست (از جمله گیاهان، جانوران و عناصر طبیعی) را به‌عنوان موجوداتی با ارزش ذاتی در نظر می‌گیرد. حفاظت از محیط‌زیست بر پایه اصول مرتبط با حقوق طبیعت انجام می‌گیرد؛ این حقوق می‌تواند طبیعت را به‌عنوان یک موضوع حقوقی یا شیء دارای ارزش ذاتی تعریف کند که مراقبت اخلاقی و حفاظت از آن بر عهده انسان است.^۶ در این دیدگاه، موجوداتی مانند حیوانات، گیاهان و

۱. عابدی سروستانی، احمد، منصور شاه ولی و سید مصطفی محقق داماد، «ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی»، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۸۶، صص ۶۳-۶۱.

۲ Carol Adams

۳ Namrata, K. Jun 26, 2020, <https://feminisminindia.com/2020/06/26/animal-rights-ecofeminist-issue/>

۴ Non-human animals

۵ Berry, T. *The Great Work: Our Way into the Future*, New York: Harmony/Bell Tower, 1999, PP 2-20; De Lucia, V. "Competing narratives and complex genealogies: The ecosystem approach in International environmental law", *Journal of Environmental Law*, Volume 27, Issue 1, 2015. PP 91-117; Preston, B. "The use of restorative justice for environmental crime", *Criminal Law Journal*, Volume 35, 2011, PP 136-145.

۶ Williams, C. "Wild law in Australia: Practice and possibilities", *Environmental Planning and Law Journal*, Volume 30, 2013, PP 259-284.

۷ Fisher, D. *Jurisprudential challenges to the protection of the natural environment*, In: Maloney, M. and P. Burdon (Eds.). *Wild Law – in Practice*, London: Routledge, 2010, PP 10-20.

حتی رودخانه‌ها به‌عنوان دارندگان بالقوه حقوق یا اشیایی که انسان وظیفه مراقبت از آنها را برعهده دارد، در نظر گرفته می‌شوند؛ زیرا از منظر فلسفی، منافع آن‌ها دارای اهمیت ذاتی است.

این دیدگاه با رویکردهای متداول‌تری که محیط‌زیست را از منظر حقوق بشر بررسی می‌کنند، در تضاد قرار دارد. رویکردهای انسان‌محور معمولاً محیط‌زیست را از دریچه منافع انسانی مانند اقتصادی، زیبایی‌شناسی یا فرهنگی می‌سنجند، درحالی‌که طبیعت‌محوری ارزش ذاتی طبیعت را محوریت می‌دهد.^۳ به‌عبارتی، در انسان‌محوری، آسیب به محیط زیست تنها زمانی مورد توجه قرار می‌گیرد که مستقیماً به منافع انسانی آسیب بزند،^۴ درحالی‌که طبیعت‌محوری به ارزش‌ها و منافع غیراقتصادی محیط‌زیست نیز احترام می‌گذارد.

یکی از نمونه‌های بارز طبیعت‌محوری در قانون اساسی اکوادور در سال ۲۰۰۸^۵ دیده می‌شود. این قانون حقوق طبیعت یا «پاچاماما»^۶ را به رسمیت می‌شناسد و تصریح می‌کند که طبیعت حق دارد وجود داشته، تداوم یابد و چرخه‌های حیاتی خود را حفظ و بازسازی کند.^۷ چنین رویکردی بر این اساس است که موجودات غیر انسان مانند زیست‌کره و اکوسیستم‌ها دارای ارزش ذاتی و مستقل از منافع انسانی‌اند و در صورت ارتکاب جرائم زیست‌محیطی، طبیعت و زیست‌غیرانسانی می‌توانند به‌عنوان بزه‌دیدگان تلقی شوند.^۸

رویکردهای طبیعت‌محور به‌دنبال توسعه حقوق قانونی برای اشیای طبیعی هستند. برای مثال، طبق «قانون زمین»، هر موجودی حق وجود و فعالیت دارد، حتی موجودات غیربشری مانند رودخانه‌ها. این به‌معنای شناسایی حق طبیعی رودخانه هاست تا بتوانند به‌صورت طبیعی جاری شوند. اگر یک رودخانه نتواند به‌دلیل موانع انسانی مانند سد‌ها جریان یابد و به دریا نرسد، این عمل به‌عنوان نقض حقوق زمین تلقی می‌شود.^۹

۱ Schlosberg, D. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*, New York: Oxford University Press, 2007, PP 100-250.

۲. انسان‌گرایی، دیدگاهی فلسفی است که استدلال می‌کند که انسان، موجود اصلی یا مهم‌ترین موجود در جهان است. این یک باور اساسی است که در بسیاری از ادیان و فلسفه‌های غربی نهفته است. انسان‌گرایی انسان را جدا از طبیعت و برتر از آن می‌داند و معتقد است که زندگی انسان دارای ارزش ذاتی است؛ درحالی‌که موجودات دیگر (از جمله حیوانات، گیاهان، منابع معدنی و غیره) منابعی‌اند که به نحو توجیه‌پذیر می‌توانند به نفع بشریت مورد بهره‌برداری قرار گیرند.

۳ Lin, A. "The unifying role of harm in environmental law", *Wisconsin Law Review*, Volume 3, 2006, PP 898-985.
McEwen, G. "The challenge posed by feral animals", *Animals Theme, Reform, and Sydney*", *Australian Law Reform Commission*, 2008, PP 70-105.

۴ De Lucia, Op. Cit.

۵ Constitution of Ecuador 2008.

۶ Pachamama

پاچاماما الهه‌ای است که توسط بومیان آند مورد احترام است. او همچنین به‌عنوان مادر زمان و زمین شناخته می‌شود.

۷ Walters, B. "Enlarging our vision of rights: the most significant human rights event in recent times?", *Alternative Law Journal*, Volume 36, Issue 4, 2011, PP 263-268.

۸ Preston, Op. Cit., P 143.

۹ Cullinan, C. *Wild Law: A Manifesto for Earth Justice*, London: Green Books in association with The Gaia Foundation, 2004, P 118.

رویکردهای مختلفی در این چارچوب وجود دارد، از جمله رویکرد «حقوق طبیعت»^۱ که به وضعیت حقوقی موجودات غیرانسانی می‌پردازد و رویکرد «بوم‌زدایی»^۲ که به جلوگیری از تخریب شدید محیط‌زیست معطوف است. هدف اصلی این ابتکارات، ایجاد زمینه قانونی لازم برای حفاظت بیشتر از محیط‌زیست است.

تاریخچه حقوق محیط‌زیست نشان‌دهنده تغییرات بین دو رویکرد انسان‌محور و طبیعت‌محور است. اگرچه انسان محوری برای انسان امتیاز قائل است، اما می‌تواند نگرانی اخلاقی در برابر طبیعت را نیز بروز دهد. در این دیدگاه، حفاظت از محیط‌زیست برای منافع انسانی انجام می‌شود، اما طبیعت‌محوری ارزش ذاتی محیط‌زیست را در اولویت قرار می‌دهد.^۳

در برخی کشورها مانند نیوزلند، حقوق ذاتی طبیعت در قوانین خاصی مرتبط با زمین و آب به رسمیت شناخته شده است. به عنوان مثال، رودخانه‌های خاصی در نیوزلند مانند رودخانه وانگانویی،^۴ دارای شخصیت حقوقی مستقل شناخته می‌شوند. این رودخانه‌ها به عنوان موجودات زنده در نظر گرفته شده و قانون‌گذاران وضعیت حقوقی آن‌ها را به طور رسمی به عنوان یک شخص حقوقی به رسمیت می‌شناسند. این روند مشابه تحولات قانون‌گذاری در کشورهای آمریکای لاتین مانند اکوادور و بولیوی است.

این اقدام نشان می‌دهد که طبیعت می‌تواند به عنوان یک موضوع حقوقی در نظر گرفته شود و در صورت وقوع تخلفات و آسیب‌ها علیه آن، بزه‌دیده شناخته شود. اعطای این نوع حقوق به طبیعت، تحولی بزرگ در حوزه حقوق محیط‌زیست محسوب می‌شود.

اگرچه شناسایی حقوق برای طبیعت و موجودات غیرانسانی گامی رو به جلو محسوب می‌شود، این استدلال که موجودات غیرانسانی مانند رودخانه‌ها و جنگل‌ها بزه‌دیده شناخته شوند، همچنان با چالش‌های عملی و حقوقی مواجه است.

به عنوان مثال، حفاظت از محیط‌زیست اغلب برای منافع انسانی و نه به دلیل ارزش ذاتی آن، مورد توجه قرار می‌گیرد. این رویکرد در اسناد بین‌المللی همچون «اعلامیه ریو ۱۹۹۲»^۵ به وضوح دیده می‌شود. با این حال، در دهه‌های اخیر ارزش ذاتی طبیعت نیز به طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. برای نمونه، «کنوانسیون تنوع زیستی ۱۹۹۲»^۶ به صراحت موجودات غیرانسانی را نه تنها به دلیل نقش ابزاری‌شان، بلکه به خاطر ارزش ذاتی‌شان به رسمیت می‌شناسد. در نیوزلند، حقوق ذاتی طبیعت در برخی قوانین مرتبط با زمین و آب به تصویب رسیده است. این قوانین به سرزمین و رودخانه‌ها

^۱ Rights of nature

^۲ Ecocide

اکوساید (بوم‌زدایی) به فعالیت جرم‌انگاری شده و مجرمانه بشری اطلاق می‌شود که با نقض اصول عدالت زیست‌محیطی مانند آسیب رسانیدن یا تخریب قابل ملاحظه به اکوسیستم‌ها یا صدمه زدن به سلامتی و رفاه یک گونه توأم است.

^۳ Pelizzon, A. and A. Ricketts. "Beyond Anthropocentrism and Back Again: From Ontological to Normative Anthropocentrism", *The Australasian Journal of Natural Resources Law and Policy*, Volume 18, Issue 2, 2015, P 105.

^۴ Donnelly, B. and Bishop, P. "Natural Law and Ecocentrism", *Journal of Environmental Law*, Volume 19, Issue 1, 2007, P 89; Eckersley, R. "Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach", New York: State University of New York Press, 1992.

^۵ Whanganui: بندری در جنوب غربی نورت‌آیلند (جزیره شمالی)، در نیوزیلند که در دهانه رود وانگانویی، به فاصله ۲۱۵ کیلومتری شمال ولینگتون است.

^۶ Rio Declaration, 1992.

^۷ The Convention on Biological Diversity, 1992.

هویتی خاص اعطا می‌کنند و هر کدام از آنها دارای «مانا» (اقتدار خاص)^۱ و «مائوری» (نیروی حیاتی) خود هستند. این تحول مشابه روندی است که در اکوادور و بولیوی رخ داده است.

در این راستا، چشم‌انداز رودخانه‌ها به‌عنوان شخصیت حقوقی مورد شناسایی قرار می‌گیرد. در این وضعیت، رودخانه خود به‌عنوان یک شخصیت حقوقی شناخته می‌شود و نمی‌تواند مالک خود باشد. این امر از طریق تصویب قوانینی که وضعیت حقوقی رودخانه‌ها را به رسمیت می‌شناسد، به تحقق می‌پیوندد. به این معنا که طبیعت به‌عنوان یک موجودیت حقوقی در قانون شناخته می‌شود.

در «قانون ۲۰۱۴»^۳، زمین باید در حالت طبیعی خود حفظ شود و تلاش شود تا گونه‌های گیاهی و جانوری که منقرض شده‌اند بازگردانده شوند. مردم «توهو»^۴ و پادشاهی نیوزلند باید با پذیرش نقش سرپرستی از زمین و طبیعت، با یکدیگر همکاری کنند. به همین ترتیب، در «قانون ۲۰۱۶»^۵ شخصیت حقوقی برای رودخانه وانگانویی به رسمیت شناخته شده، نظامی مدیریتی مشترک شامل نمایندگان رودخانه وانگانویی و دولت نیوزلند ایجاد می‌شود.

اعطای حقوق به طبیعت به این معناست که شرایطی برای بزه‌دیدگی و تخلفات علیه طبیعت به وجود می‌آید که از این پس می‌تواند به‌عنوان یک شخصیت حقوقی تحت حمایت قانونی قرار گیرد. این پیشرفتی مهم در حقوق محیط زیست به‌شمار می‌رود. هرچند که استدلال‌های مبتنی بر حقوق برای حمایت از به رسمیت شناختن غیرانسان‌ها به‌عنوان بزه‌دیدگان صدمات، همیشه به نظر ضروری نمی‌رسد.^۶

۱.۲. نقد انسان‌محوری محیطی

بررسی الگوهای اخلاقی رفتار با حیوانات و طبیعت از جمله مسائلی است که فیلسوفان محیط‌زیست و اخلاق از دهه ۱۹۷۰ به آن پرداخته‌اند. این فیلسوفان با چالش کشیدن اصول و قواعد اخلاقی حاکم، به این سؤال پرداخته‌اند که چرا باید به اصول اخلاقی پایبند بود.^۷ بسیاری از آنان بر این باورند که شدت انسان‌محوری محیطی در عرصه حقوقی ریشه در غفلت‌های فلسفی پس از عصر روشنگری دارد. غفلت که به نوبه خود انسان را نیز تحت‌تأثیر قرار داده و تخریب گسترده طبیعت پس از دهه ۱۹۷۰ جلوه‌ای عینی از آن است.

تخریب جنگل‌ها، از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری، بی‌رحمی نسبت به حیوانات، آلودگی آب‌ها، تخریب فضاهای روستایی، سواحل و کوهستان‌ها، گسترش بی‌حد و حصر شهرنشینی و دخالت‌های بی‌رویه انسان در چرخه طبیعت، همگی نمونه‌هایی از این بحران‌های محیطی‌اند. تحلیل‌های محیط‌محوری نیز در حقیقت واکنشی در برابر این تخریب‌های زیست‌محیطی بودند که در قالب کنوانسیون‌ها و قوانین زیست‌محیطی نمود یافتند.

^۱ Mana

^۲ Mauri

^۳ The Te Urewera Act, 2014.

^۴ Tūhoe: مردم بومی سرزمین نیوزیلند

^۵ The Te Awa Tupua Act

^۶ Flynn, M. and M. Hall. "make the case for a victimology of nonhuman animal harms in their article", *Contemporary Justice Review*, Volume 20, Issue 3, 2017, PP 299–318.

^۷ قراملکی، احد فرامرزی، «توان فلسفه ملاصدرا در حل مسئله شأن و جایگاه اخلاقی محیط‌زیست»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بزرگداشت روز جهانی فلسفه، چاپ اول، ۱۳۹۱، صص ۱۰۱۴ و ۱۰۱۵.

بنابراین، به وضوح مشخص است که رویکردهای طبیعت‌محور در حقوق به‌عنوان پاسخی به الگوهای انسان‌محور ظهور کرده‌اند. ویژگی برجسته این رویکردها، تکیه آنها بر آموزه‌های پست‌مدرن حقوقی است که به‌طور کلی علم‌گرایی، مصرف‌گرایی، انسان‌گرایی و عقل‌گرایی، یعنی اصول اصلی عصر مدرن، را به چالش می‌کشند. در این انتقاد، چندین اندیشه تأثیرگذار نقش داشته‌اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

۱.۳. نقد دوگانه‌انگاری محیطی (تمایز انسان از محیط)

دوگانه‌انگاری محیطی (تمایز انسان از محیط) با اندیشه فلسفی دکارت به اوج خود رسید. دکارت میان ذهن انسان و جهان تمایز قائل شد و در فلسفه‌اش ثنویت یا دوگانگی چشمگیری بین ذهن انسان و طبیعت به وجود آمد. به این ترتیب، «من» انسانی به چیزی جدا از طبیعت تبدیل شد. برآیند فلسفه ذهن و عین دکارت، یا دوگانه‌انگاری دکارتی، این بود که رابطه انسان با طبیعت و حیوانات براساس مفهوم سلطه تعریف شود. این فلسفه به‌شدت دوگانه‌انگاری محیطی را تقویت کرد و باعث شد طبیعت برای انسان تنها ارزشی سودانگاران، در خدمت انسان و فایده‌طلبانه پیدا کند.^۳

براساس فلسفه دکارت، انسان‌ها تنها موجوداتی‌اند که از موهبت آگاهی برخوردارند و حیوانات، موجوداتی همچون ربات‌های بی‌احساس و بدون آگاهی به‌شمار می‌آیند. این نگرش تأثیر به‌سزایی در تخریب و نابودی محیط‌زیست داشته است.^۴ جایی که دکارت گفت «انسان مالک طبیعت است»، همچنین تأکید داشت که خداوند نیز مالک طبیعت است.^۵ بالاین حال، جریان جدایی دین از علم در آغاز عصر روشنگری باعث شد که تمایز سنتی میان مالکیت خداوند و انسان از بین برود و انسان به‌عنوان مالک حقیقی طبیعت در نظر گرفته شود.^۶

علم‌گرایی^۷ نیز به تسلط انسان بر طبیعت شدت بخشید و توانایی او را برای بهره‌برداری بی‌رویه از منابع طبیعی را افزایش داد. تکنولوژی نیز حاصل همین علم‌گرایی افراطی بود. باوجود این، جریان‌های طبیعت‌گرا هرگز به‌دنبال حذف انسان از طبیعت نبودند، بلکه هدفشان کنترل و مهار فعالیت‌های مخرب انسان در طبیعت بود.

موضوع دیگری که تسلط بیمارگونه و یک‌جانبه انسان بر طبیعت را تشدید کرد، افزایش ناگهانی جمعیت جهان و ضرورت برآوردن نیازهای روزافزون انسان از منابع در دسترس بود.

۲. تبلور مبانی پیرا حقوقی و حقوقی طبیعت‌محوری

^۱ Domination

^۲ Dualism

^۳ مشهدی، علی، *حق بر محیط زیست سالم*، تهران: میزان، ۱۳۹۲، ص ۴۵.

^۴ شکوئی، حسین، *فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی*، جلد ۲، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، چاپ پنجم، ۱۳۸۲، ص ۱۴.

^۵ Gassiot, Op. Cit., P 704.

^۶ عده‌ای در برابر این جریان، برخی از اندیشه‌ها به شدت دوالیزم دکارتی را مورد نقد قرار دادند. از جمله می‌توان به افرادی مانند هگل، مارکس، و مکاتب تحلیلی و پوزیتیویستی قرن بیستم اشاره کرد. هایدگر از مشهورترین فیلسوفانی است که علیه این فلسفه برخاست و از وجود واحد سخن گفت. براساس نقدهای هایدگر، در فلسفه دکارت، انسان به سوژه (فاعل شناسا) و اشیا و جهان پیرامون او به ابژه (متعلق شناسایی) تقلیل داده شدند. این نگرش نسبت به طبیعت و جهان به‌عنوان منابع دائمی، منجر به تخریب طبیعت و غلبه رویکردهای انسان‌محور شد. برای بررسی بیشتر نقدهای هایدگر بر دوالیزم دکارتی، رک: شقاقی، حسین، «مقایسه‌ای بین اندیشه‌های پست‌مدرن و سنت‌گرایی»، *ماهنامه اطلاعات حکمت و معرفت*، دوره ۳، شماره ۲، ۱۳۸۷، ص ۴۸.

^۷ Sécularisation

۲,۱. مبانی پیرا حقوقی طبیعت محوری

از دهه ۱۹۷۰، فیلسوفان متعددی به طرح شروط اخلاقی در رابطه با استفاده‌های انسانی از حیوانات پرداختند؛ از جمله استفاده بیش از حد از حیوانات در آزمایش‌ها و تحقیقات. این تلاش‌ها به ترسیم نگرانی‌های اجتماعی پیرامون چنین کاربردهایی کمک کرد و به تدریج این نگرانی‌ها در جامعه گسترش یافت. امروز، رعایت حقوق حیوانات به‌عنوان یکی از مباحث فلسفه اخلاق و حتی به‌عنوان مبحثی نوین در حوزه حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است.^۱

تام ریگان،^۲ فیلسوف آمریکایی، در طرح خود برای حقوق حیوانات، مفهوم ارزش ذاتی را گسترش داد تا نه تنها شامل موجودات انسانی، بلکه شامل موجودات هوشمند غیرانسانی نیز بشود. برخلاف کانت که حیوانات را صرفاً ابزارهایی در خدمت غایت انسانی می‌دانست، ریگان این مسئله را با تمایز میان «فاعلان اخلاقی» (کسانی که قادر به قضاوت‌های اخلاقی و عقلانی‌اند) و «بیماران اخلاقی» (کسانی که نمی‌توانند چنین تصمیماتی بگیرند، اما باید به‌مثابه یک غایت با آنها رفتار شود) توضیح می‌دهد. درحالی که طبق نظریه کانت، نیازی نیست با بیماران اخلاقی (مانند افراد با عقب‌ماندگی ذهنی شدید، کودکان و افراد دارای ناتوانی عقلی) به‌عنوان غایتی در خودشان رفتار شود، ریگان این موضع را غیرقابل قبول می‌داند.^۳

گری ال فرانسیون،^۴ فعال حقوق حیوانات و استاد حقوق در ایالات متحده آمریکا، یکی از چهره‌های اصلی رهیافت «پایان بهره‌کشی از حیوانات» است. این رهیافت تأکید دارد که حیوانات نباید به‌عنوان دارایی و اموال در نظر گرفته شوند. از نظر فراکسیون، حقوق دیگری که برای حیوانات مطرح می‌شود تنها با تأمین این حق بنیادین یعنی «حق منفی دارایی کسی نبودن» به رسمیت شناخته خواهد شد. این رویکرد ما را متعهد به براندازی هرگونه بهره‌کشی نهادینه‌شده از حیوانات می‌کند، که منجر به کالا شدن و کنترل حیوانات توسط انسان‌ها می‌شود.^۵

از سوی دیگر، حکمت متعالیه ملاصدرا نیز با هستی‌شناسی خاص خود، می‌تواند منزلت و شأن طبیعت و حیوانات را به گونه‌ای تأمین کند که مسئولیت‌پذیری انسان نسبت به آنها را به‌شکل اصیل (و نه بر اساس منافع بشری) مطالبه کند. همان‌گونه که شأن انسان‌ها مسئولیت‌پذیری آنها را نسبت به خود ایجاب می‌کند. فلسفه ملاصدرا با اصولی همچون «اصالت وجود»، «وحدت وجود» و «تشکیک وجود» به ربط‌انگاری همه موجودات با یکدیگر در نگاه به طبیعت می‌پردازد و تا جایی پیش می‌رود که طبیعت نیز همچون انسان، هویتی الهی و قدسی می‌یابد.^۶

۲,۲. مبانی حقوقی طبیعت محوری

۱ ساعد، محمد جعفر، *حقوق کیفری و اخلاق زیستی*، تهران: شهر دانش، ۱۳۹۳، صص ۴۸-۵۰.

۲ Tom Regan

۳ ریگان، تام، *حق حیوان، خطای انسان درآمدی به فلسفه اخلاق*، تهران: کرگدن، چاپ دوم، ۱۳۹۸، صص ۲۸-۲۶.

۴ Gary L. Francione

۵ فراکسیون، گری ال و آناچارتون، *اجازه هست شما را بخورم؟! بررسی اخلاقی مصرف غذای حیوانی*، ترجمه باهار مؤمنی و احسان شفیعی زرگر، تهران: تیس، ۱۳۹۵، ص ۱۱.

۶ قراملکی، پیشین، صص ۱۰۱۷ و ۱۰۱۸.

به‌طور کلی، در بحث حقوق حیوانات و عدالت گونه‌ها، مباحثی مطرح می‌شود که مفاهیم کلیدی آن مبتنی بر ارزش ذاتی گونه‌ها، ضدگونه‌گرایی، حقوق جانداران و جبران خسارت‌های محیط‌زیستی وارد شده بر حیوانات و افراد حیوانی است. حقوق حیوانات، که تحت‌تأثیر اندیشه‌های فلاسفه و نظریه‌پردازان در طول تاریخ تحول یافته، شامل دو رویکرد اصلی و بنیادین است: رویکرد فایده‌گرا و رویکرد حق‌محور.

از جنبه نظری، حقوق جانداران حول محور چگونگی فهم و تبیین این حقوق بیان می‌شود. نظریه‌ای که بر حق رفتار احترام‌آمیز با حیوانات تأکید دارد، از جمله نظریات مهم در این حوزه است. در مقابل، نظریه دیگری که از حقوق زنان هواداری می‌کند، بر توجه و مراقبت مسئولانه از موجودات زنده تأکید دارد. یکی دیگر از مباحث کلیدی در این زمینه، تعریف سوءاستفاده از جانداران غیرانسانی (افراد حیوانی) و بررسی بهترین نحوه واکنش به این سوءاستفاده است. انسان به روش‌های مختلف و در درجات متفاوتی در این روند مقصر است و میزان صدمات وارده به حیوانات از سوی انسان، از رویکردهای بهره‌گرا تا رویکردهای حق‌گرا متغیر است.^۱

اساس رویکرد بهره‌گرا به رفتار انسانی با حیوانات اشاره دارد. در این مدل، حمایت از حیوانات از طریق مداخلات بهره‌گرایانه صورت می‌گیرد که همچنان به استثمار حیوانات اجازه می‌دهد. این رویکرد جانبدارانه از استثمار حیوانات از راه‌هایی مانند استفاده از گوشت، خز و پوست آنان حمایت می‌کند، به شرطی که این بهره‌برداری‌ها بدون ایجاد رنج غیرضروری برای حیوانات و به شکل انسانی انجام شود.^۲

در مقابل، رویکرد حق‌گرا معتقد است که حیوانات حق زندگی بدون دخالت و حضور انسان‌ها را دارند. این رویکرد از لغو استثمار حیوانات از طریق ایجاد تغییرات قانونی و فراحقوقی و با به رسمیت‌شناختن حقوق ذاتی حیوانات حمایت می‌کند. دیدگاه حق‌گرا مبتنی بر تغییر ماهیت حقوقی حیوانات است؛ به این معنا که حیوانات باید از «دارایی» به «هویت‌های حقوقی» تبدیل شوند که دارای حقوق مستقل و ذاتی هستند.^۳

۳. تبلور طبیعت‌محوری حقوقی؛ مورد فرانسه و ایران

۳.۱. تبلور طبیعت‌محوری حقوقی؛ مورد فرانسه

۱ این عبارت، برگردان عبارت انگلیسی *non-human animals* است که در متون فارسی، توسط مترجمان مختلف داخلی، گاه تحت عنوان «موجودات غیرانسانی» و در پاره‌ای موارد با عنوان «حیوانات غیرانسانی» ترجمه شده است. نگارنده، پس از مشورت با برخی مترجمان و با مراجعه به متون اصلی مرتبط، این ترجمه را که حاوی مفهوم افراد ذی‌حق و واجد حقوق است، برای این عبارت برگزید.

ابطحی، شراره، *حفاظت از گونه‌های زیستی در آموزه‌های جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی*، تهران: مجد، ۱۴۰۰، ص ۱۶.

۲. همان، ص ۶۷.

۳ Ibrahim, D, "the Anticruelty Statute: A Study in Animal Welfare", *Journal of Animal Law and Ethics*, 2006, PP 175-203.

۴. وایت، راب، *جرم‌شناسی محیط‌زیست و عدالت زیست‌محیطی*، ترجمه پیمان نمایان، تهران: مجد، چاپ اول، ۱۳۹۴، صص ۳۶ و ۳۷.

۵ Wise, S. *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals*, Perseus Books, Cambridge, and Massachusetts, 2001.

۶ Wise, S. *Animal rights, one step at a time*, In: Sunstein, C. and M. Nussbaum (Eds.). *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, New York: Oxford University Press, 2004, PP 19-50.

۷ Francione, G. L. *Law and animals*, In: Bekoff, M (ed.). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Volume 2, Santa Barbara, CA: Greenwood Press, 2010, PP 353-356.

طبیعت محوری حقوقی و بازتاب آن در ساختار حقوقی فرانسه را می‌توان در آن دسته از متون قانونی، فرامین، و رویه های اداری و قضایی مشاهده کرد که حیوانات، گیاهان، جانوران و حتی جمادات (مانند کوهستان، ساحل و آب‌ها) را تحت حمایت قرار می‌دهند. هرچند به‌طور قطع نمی‌توان از این قوانین نتیجه گرفت که این مقررات صرفاً به‌دنبال حمایت از طبیعت به‌خودی‌خود هستند. در هر صورت، نقطه آغازین این حرکت را می‌توان در دغدغه‌های مربوط به حمایت از حیوانات از قرن نوزدهم به‌بعد جست‌وجو کرد؛ زمانی که نخستین قوانین حمایتی از طبیعت شکل گرفتند.^۱

نفوذ رویکردهای طبیعت‌محور در متون حقوق عمومی فرانسه ابتدا در قالب قوانین عادی ظاهر شد و بعدها به قوانین اساسی برخی از کشورها نیز راه یافت. توجه به حقوق حیوانات در قوانین اساسی نشانگر توجه به رویکردهای غیرانسان‌محور است.^۲ در فرانسه، حمایت اساسی از عناصر طبیعت با تدوین «منشور اساسی ۲۰۰۴ محیط‌زیست»^۳ مطرح شد. در این منشور و همچنین ماده ۱-۱۰۲ «کد محیط‌زیست»، اصل احتیاطی به‌طور جدی به‌دنبال محدود کردن فعالیت‌های آسیب‌رسان انسان بر طبیعت است. اعلام و شناسایی محیط‌زیست به‌عنوان میراث مشترک بشریت و همچنین تأکید بر وابستگی اجتناب‌ناپذیر انسان به محیط طبیعی، از اهداف این قواعد به‌شمار می‌رود.

گاسیو، یکی از صاحب‌نظران حقوق محیط‌زیست، وجود این قواعد را به‌منزله شناسایی فرایند حمایت اساسی از حیوانات و گیاهان تلقی می‌کند. هرچند که جایگاه حقوقی گیاهان و حیوانات در حقوق اساسی فرانسه همچنان مناقشه برانگیز است؛ به‌ویژه اینکه نمی‌توان عناصر طبیعت را به‌عنوان «ذی‌حق» در معنای حقوق اساسی در نظر گرفت. با این حال، نباید فراموش کنیم که گاسیو در مقاله جنجالی خود تحت‌عنوان «اساسی‌سازی حمایت از حیوانات»^۴ به تبیین و ارتقای جایگاه رویکردهای حمایتی در سلسله‌مراتب هنجارهای حقوقی پرداخته است.^۵

قانون جزا و قانون روستایی فرانسه نیز مقرراتی در رابطه با حمایت از حیوانات وضع کرده‌اند. جرائم و جنحه‌های ارتكابی علیه حیوانات در کتاب پنجم قانون جزا، تحت‌عنوان «سایر جرائم و جنحه‌ها» قرار گرفته‌اند، نه در قالب جرائم

۱) Chapoutier, Op. Cit., P 127.

۲) Non anthropocentriques approach

۳. هرچند تعداد این‌گونه قوانین اساسی بسیار محدود است، در بند ۳ ماده ۱۰ قانون اساسی ۱۹۷۵ گینه مقرر شده که برای همه ضروری است گام‌هایی در راستای حمایت کافی از ارزش‌های طبیعی مانند پرندگان، حیوانات، ماهی‌ها، حشرات، گیاهان و جنگل‌ها برداشته شود. به موجب بند ۴ ماده ۷۲ قانون اساسی ۱۹۹۱ اسلوانی: «حمایت از حیوانات در برابر بی‌رحمی قانونمند خواهد شد». همچنین بند (الف) ماده ۲۰ قانون اساسی ۱۹۴۹ آلمان، که با اصلاحات سال ۱۹۶۸ تکمیل شده، مقرر می‌دارد: «دولت مسئولیت حفاظت از... حیوانات را در چارچوب هنجارهای قانون اساسی، قوانین و مقررات، عدالت و از طریق قوه مجریه و قضائیه برعهده دارد». به همین ترتیب، طبق بند (ی) ماده ۲۲۵ قانون اساسی ۱۹۹۸ برزیل، دولت مکلف است به «حفاظت از گیاهان و جانوران و ممنوعیت کلیه اقداماتی که کارکردهای زیستی آنها را به خطر اندازد یا منجر به انقراض گونه‌ها یا بی‌رحمی نسبت به حیوانات شود».

۴) Protection constitutionnel

۵) Constitutionnalisation de la protection de l'animal. Gassiot, Op. Cit., P 706.

۶) Ibid, P 705.

۷. برخلاف حقوق‌دانان و متون حقوقی، در میان فلاسفه اخلاق افرادی مانند پیتر سینگر به‌صراحت از تکالیف و مسئولیت‌های انسان‌ها در برابر حیوانات صحبت می‌کنند. آنچه لئوپولد در خصوص توالی تاریخی نفی برده‌داری و به‌دست آوردن حقوق برای بردگان مطرح می‌کند، برای زمین، گیاهان و جانوران نیز متصور است. اساسی‌سازی حمایت از حیوانات در مجموعه حقوق عمومی، در وهله نخست به دنبال شناسایی «حمایت حقوقی» است، نه «ذی‌حق» قلمداد نمودن طبیعت، که این امر به‌نوبه خود نیازمند زمینه‌ها و تحولات عمیق‌تری است. برای مطالعه بیشتر در خصوص نظریه توالی تاریخی اخلاق زمین لئوپولد، رک: وهاب‌زاده، عبدالحسین، **بوم‌شناسی، علم عصیانگر**، مقاله اخلاق زمین، تهران: چشمه، چاپ اول، ۱۳۸۲، صص ۳۷-۱۱.

علیه اموال. این رویکرد، نشانگر جهت‌گیری جدید در حقوق فرانسه است. بر اساس این قانون، سوءاستفاده جدی و اعمال ظالمانه علیه حیوانات اهلی یا در بند، می‌تواند به دو سال حبس و ۳۰ هزار یورو جزای نقدی منجر شود.

ماده ۱-۲۱۴ قانون روستایی فرانسه بیان می‌دارد: «هر حیوان، موجودی حساس است و باید توسط صاحبش در شرایطی متناسب با نیازهای بیولوژیکی آن‌گونه قرار داده شود». این قوانین نشان‌دهنده تحولاتی عمده در حمایت از حیوانات هستند که از قانون مدنی فراتر رفته‌اند. همچنین، قانون جزای فرانسه جرائم ارتكابی علیه حیوانات را در بخشی جداگانه به نام «سایر جرائم و جنحه‌ها» آورده است و نه در بخش جرائم علیه اموال.

۳.۲. تبلور طبیعت‌محوری حقوقی؛ مورد ایران

قانون اساسی ایران، مشابه بسیاری از کشورهای دیگر، اصولی را به حفاظت از محیط‌زیست اختصاص داده است. برخی اصول به صراحت (اصل پنجاهم) و برخی دیگر به‌طور ضمنی (اصل ۴۵) به محیط‌زیست و عناصر آن اشاره دارند. باین‌حال، در هیچ‌کدام از این اصول به‌طور مستقیم به گونه‌های جانوری اشاره نشده است.

در منشور حقوق شهروندی ۱۳۹۵، مواد ۱۱۲ تا ۱۱۵ به محیط‌زیست اختصاص یافته است. در این سند نیز اشاره‌ای به حمایت خاص از حیوانات دیده نمی‌شود و فقط به مفاد اصل پنجاهم قانون اساسی و سایر قوانین عادی اکتفا شده است. در حقوق مدنی ایران، مشابه حقوق فرانسه، حیوان به‌عنوان مال منقول تلقی شده که قابل مبادله و دارای ارزش اقتصادی است. مالک آن می‌تواند در چارچوب قوانین در آن تصرف و بهره‌برداری کند. مفهوم «مال» در معنای گسترده، شامل اموال مادی و غیرمادی، به‌عبارت دیگر اشیا و حقوقی است که ارزش اقتصادی دارند. توصیف حیوان به‌عنوان مال منقول و در شرایطی به‌عنوان مال غیرمنقول حکمی، بر اساس قانون مدنی ایران صورت گرفته است.^۷

این تلقی حیوان به‌عنوان مال، باعث می‌شود که تمام قوانین و مقررات مربوط به اموال مندرج در قانون مدنی به حیوان نیز اعمال شود. براساس قاعده تسلیط، مالک حق هرگونه تصرف و بهره‌برداری از حیوان را دارد. در حقوق کیفری ایران، باوجود نبود حمایت جامع و منسجم از محیط زیست و اجزای آن، رویکرد غالب، دیدگاه طبیعت‌محور است. قوانین کیفری ایران هم انسان‌ها و هم طبیعت را به‌عنوان بزه‌دیده سبزه معرفی کرده‌اند. نبود انسجام در این قوانین چالش‌های زیادی را برای اعمال سیاست‌های جنایی حمایتی مؤثر ایجاد می‌کند. به همین دلیل، ضروری است که قانون‌گذار ایرانی به اصلاح و تکمیل قوانین کیفری زیست‌محیطی بپردازد. علاوه‌بر این، آنچه در نظام حقوقی

۱. Code pénal, Article 521-1 : Le fait, publiquement ou non, d'exercer des sévices graves, ou de nature sexuelle, ou de commettre un acte de cruauté envers un animal domestique, ou apprivoisé, ou tenu en captivité, est puni de deux ans d'emprisonnement et de 30 000 euros d'amende.

۲. Code rural, article L214-1: Tout animal étant un être sensible doit être placé par son propriétaire dans des conditions compatibles avec les impératifs biologiques de son espèce.

۳. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین، «حفاظت از محیط‌زیست در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۱۸، شماره ۶۳، ۱۳۹۲، صص ۹۳-۱۴۰.

۴. این منشور به موجب اصول ۱۱۳، ۱۲۱ و ۱۳۴ قانون اساسی نوشته شده است.

۵. قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ و ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (تغییرات)، مصوب ۱۳۹۲.

۶. ماده ۱۷ قانون مدنی.

۷. رضانی قوام‌آبادی، محمد حسین و شراره ابطحی، *حمایت از حقوق حیوانات (پنج گفتار از پروفسور راب وایت)*، تهران: شهر دانش، چاپ اول، ۱۴۰۱، ص ۲۰.

ایران در خصوص آلودگی محیط‌زیست وجود دارد، نادیده گرفتن ارزش ذاتی منابع حیاتی همچون آب، خاک و هواست. لذا باید قانون‌گذار با اصلاح قوانین حمایتی، به ارزش ذاتی این منابع توجه بیشتری نماید.

در رویکرد قوانین حفاظتی حقوق ایران، علاوه بر عدم تناسب بسیاری از مجازات‌ها با افعال و ترک‌فعل‌های ارتكابی علیه گونه‌های جانوری، قانونی مستقل برای جرم‌انگاری اشکال ظلم به حیوانات نیز وجود ندارد. برخی از جرائم علیه حیوانات در دسته جرائم علیه مالکیت یا محیط‌زیست قرار گرفته‌اند.

هیئت‌وزیران، با هدف ترویج رفتار صحیح با حیوانات و اصلاح خلأهای قانونی در زمینه مقابله با حیوان‌آزاری و تعیین ضمانت‌اجراهای قانونی بازدارنده، لایحه «حمایت از حیوانات» را تصویب کرده بود، اما این لایحه از دستور کار مجلس شورای اسلامی خارج شد.^۲

ضرورت حمایت اخلاقی و حقوقی از حیات، سلامت و امنیت حیوانات، مبتنی بر آموزه‌های دینی و اجتماعی، همچنین سامان‌دهی حیوانات ولگرد، جلوگیری از آزار رساندن به حیوانات و ترویج فرهنگ همزیستی مسالمت‌آمیز با گونه‌های مختلف حیوانی، از جمله اهداف و دلایل این لایحه بود. با این حال، این لایحه هنوز به قانون تبدیل نشده است و نشان می‌دهد که رویکرد حق‌گرا به‌طور کامل در قوانین کیفری ایران جایگاه نیافته است. بنابراین، تسریع در تدوین قوانین حمایتی موضوعه برای حفظ و حمایت از گونه‌های جانوری ضرورت دارد.

نتیجه‌گیری

شناسایی شخصیت حقوقی برای موجودات زنده، از جمله دارنده آن، پیامدهای حقوقی گسترده‌ای به همراه دارد. این تصور که حیوانات نیز می‌توانند مانند انسان‌ها از شخصیت حقوقی برخوردار باشند، در عمل با چالش‌های فراوانی روبه‌روست و مبانی استدلالی کسانی که از این ایده دفاع می‌کنند، به شدت متزلزل می‌شود. با وجود این، برخی کشورها اقدام به اصلاح قوانین و مقررات خود کرده‌اند تا از رویکرد سنتی که حیوانات را به‌عنوان مال در نظر می‌گیرد، فاصله بگیرند و برای آنها به‌عنوان دارنده بالقوه حقوق، شخصیت حقوقی مستقلی تعریف کنند. این رویکرد تحت‌تأثیر تفکرات فلسفی، اخلاقی و گفتمان‌های فراتر از حقوق محض قرار دارد. ایده شناسایی شخصیت حقوقی برای حیوانات در واقع گذر از مفهوم «شیء»^۳ به «شخص»^۴ است. در حقوق مدنی ایران، حیوانات به‌عنوان اموال یا اشیا تلقی می‌شوند و مالکشان حق هرگونه تصرف در آنها را دارد. این دیدگاه که برگرفته از حقوق فرانسه است، حیوانات را به‌عنوان اموال منقول محسوب می‌کند؛ رویکردی که خود نیز تحت‌تأثیر حقوق روم شکل گرفته است. در حقوق فرانسه نیز توصیف حیوان به‌عنوان مال منقول یا در شرایط خاص، مال غیرمنقول حکمی دیده می‌شود. در هر صورت، حیوان در این نظام‌های حقوقی به‌عنوان شیء و موضوع حق^۵ محسوب می‌شود.

اما ایده‌های جدید به‌دنبال آن‌اند که حیوانات را نه به‌عنوان شیء، بلکه به‌عنوان اشخاص دارای حقوق در نظر بگیرند. این نگرش نوین سعی در ایجاد معماری حقوقی جدیدی دارد که در آن حیوانات به‌عنوان دارندگان حقوق مستقل شناخته شوند. در فرانسه، حمایت از حیوانات تحت‌تأثیر رویکردهای انسان‌محور شکل گرفته و قوانین مربوط به آنها براساس منافع انسانی تنظیم و توسعه یافته

۱. شاملو، باقر، اصغر احمدی و قدرت‌اله خسروشاهی، «بزه‌دیده‌شناسی سبز: با تأکید بر سیاست کیفری ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، دوره ۶ شماره ۲۰، ۱۳۹۶، صص ۶۳ و ۶۴.

۲. این لایحه حاوی ۲۳ ماده و ۱۵ تبصره است که در خردادماه ۱۴۰۰ به تصویب هیئت دولت رسیده است.

است. در این چارچوب، حیوانات به‌عنوان موجوداتی قابل جایگزینی که در خدمت منافع انسانی‌اند، تصور می‌شوند. این رویکرد ریشه در فلسفه‌ای دارد که طبیعت و حیوانات را به‌عنوان منابعی در خدمت انسان تعریف می‌کند.

در سنت کلاسیک غربی، حیوانات فقط به‌عنوان «ماشین» در خدمت انسان در نظر گرفته می‌شدند و رابطه بین انسان و حیوانات تابع رابطه مالک و شیء بود. نویسندگانی چون رز نیلیوس^۱ و رمون گویلو^۲ در بررسی‌های خود نشان می‌دهند که در قانون مدنی فرانسه (۱۸۰۴)، حیوانات به‌عنوان اشیا تلقی می‌شدند و حیوانات وحشی به‌عنوان اموال قلمداد می‌شدند که به مالک خاصی تعلق ندارند و شکارچیان می‌توانستند آنها را تحت مالکیت خود درآورند. این رویکرد در سال‌های اخیر تا حدودی تغییر کرده است؛ به‌گونه‌ای که برخی قوانین و مقررات جدید، محدودیت‌ها و حمایت‌هایی برای حیوانات قائل شده‌اند.

۱. نخستین گام در شناسایی حمایت حقوقی از حیوانات به‌عنوان موجودات زنده طبیعت، درک این واقعیت بود که آنها دارای حس^۳ هستند. این بدین معناست که حیوانات برخلاف جمادات احساس دارند. اکتشافات علمی در سال‌های بعد نشان داد که برخی از حیوانات، مانند پستانداران و حیوانات انسان‌نما نظیر میمون‌ها و شامپانزه‌ها، قادر به تفکر انتزاعی و درک احساساتی مانند غم هستند. حق بر محیط‌زیست متعادل مستلزم آن است که به طبیعت، که حیوانات نیز بخشی از آن‌اند، احترام بگذاریم.

۲. هنری ساله در بیانات خود اظهار می‌دارد که تعهد فلسفی و اخلاقی انسان‌ها نسبت به حیوانات توسط پی‌تر سینگر در قرن بیستم پیگیری شد. در این راستا، سؤال اساسی مطرح شد که «مسئله این نیست که آنها می‌توانند استدلال کنند یا صحبت نمایند، بلکه مسئله این است که آیا آنها می‌توانند رنج بکشند؟». جنبش حقوق حیوانات که با تلاش‌های پی‌تر سینگر به اوج خود رسید، به‌دنبال دگرگونی فلسفه‌ها و ارزش‌های سنتی غرب بود و بر ناسازگاری الگوهای موجود تفکر با حمایت حقوقی از حیوانات تأکید داشت. از منظر طرفداران این جنبش، برابری میان حیوانات، که انسان نیز جزئی از آن است، باید حکومت کند و هرگونه استثنا به نفع «حیوان ناطق» باید توجیه شود. حیوانات به‌دلیل داشتن تفکر انتزاعی، احساسات، درک رنج و ارزش زیستی باید حقوقی داشته باشند و بتوانند از آنها دفاع کنند. در حقیقت، حیوانات از دیدگاه طرفداران این جنبش «طرف بالقوه حق»^۴ محسوب می‌شوند.

۳. به‌مرور زمان، محدودیت‌های قانونی مربوط به رفتار با حیوانات، حق مالکیت بر آنها را محدود نمود. امروزه حتی مشاهده می‌شود که این محدودیت‌ها به درختان نیز تسری یافته است (در حقوق ایران، مالکین بدون رعایت ضوابط قانونی یا اخذ مجوز نمی‌توانند اقدام به قطع درختان نمایند).^۵ در نظام حقوقی فرانسه نیز، دیگر به حیوانات به‌مثابه اشیا نگریسته نمی‌شود. در این خصوص، دو عامل حائز اهمیت است: نخست، مطالعات عمیق علمی که جنبه‌های ناشناخته‌ای از زندگی حیوانات را آشکار کرد و دوم، تأثیر اندیشه‌های فلسفی و شکل‌گیری جریان حقوق حیوانات که به تغییر نگرش انسان‌ها نسبت به حیوانات کمک نمود.

۱ Res nullius

۲ Rémond-Gouilloud

۳ Sensibilité

۴ Sujet potentiel de droit

۵. در حقوق ایران مراجعه کنید به؛ قانون حفظ و گسترش فضای سبز و جلوگیری از قطع بی رویه درخت مصوب ۱۳۵۲، لایحه قانونی حفظ و

گسترش فضای سبز در شهرها مصوب ۱۳۵۹، آیین‌نامه قانون «اصلاح قانون حفظ و گسترش فضای سبز در شهرها مصوب سال ۱۳۵۹

شورای انقلاب» مصوب ۱۳۸۸، مجمع تشخیص مصلحت نظام مصوب ۱۳۸۹.

۴. پس از انقلاب فرانسه، تحت تأثیر جریان‌های فکری و فلسفی، موضوع حق برخورداری از شفقت نیز مطرح شد و نخستین قوانین حمایتی در این زمینه از انگلستان به فرانسه وارد شد. در انگلستان، در سال ۱۸۲۲، قانون مربوط به ممنوعیت آزار و اذیت حیوانات تصویب شده بود. بورگارت تحلیل می‌کند که در فرانسه، به موجب ماده ۳۰ قانون ۲۸ سپتامبر ۱۷۹۱، آزار و اذیت حیوانات متعلق به دیگران ممنوع اعلام شد. قانون جزای سابق نیز در مواد ۴۵۲ و ۴۵۳ افراد را مسئول خساراتی می‌دانست که ممکن بود از سوی حیوانات تحت مالکیت آنها به دیگران وارد آید.

۵. تحدید و ممنوعیت رفتار ناشایست با حیوانات در حقوق فرانسه، گام دیگری بود که حیوانات را از سایر اشیا متمایز می‌کرد. در جمهوری دوم فرانسه، تحت تأثیر افکار عمومی و بحث‌های حقوقی پیرامون حیوانات، مجلس فرانسه در دوم ژوئیه ۱۸۵۰، قانون حفاظت از حیوانات را تصویب کرد. این قانون، که به قانون گرامونت معروف است، رفتار ناشایست با حیوانات را در انظار عمومی ممنوع کرد. دلیل تصویب چنین قانونی در آن زمان بیشتر به خاطر جلوگیری از تأثیرات منفی روانی آزار حیوانات بر احساسات انسانی بود، نه برای خود حیوانات. به قول گاسیو، «هنوز انسان در مرکز این قوانین است». بورژوازی^۳ و میلتون نیز این قانون را نوعی انسان‌دوستی و شخص‌واره‌سازی برای حیوانات می‌دانند. تلقی شخص‌واره‌آز حیوانات ریشه در نگاه انسان‌محورانه داشت. سؤال اساسی این بود که آیا حیوانات باید از نظر حقوقی به‌عنوان حیوان مورد احترام قرار گیرند یا این احترام تابعی از احساسات انسانی است. این قانون اجازه می‌داد که حیوانات در اماکن خصوصی و همچنین حیوانات وحشی آزار داده شوند.

۶. گام دیگری در حمایت حقوقی از حیوانات، منع رفتار خشن با آنها بود. خشونت انسان علیه حیوانات بیش از پیش انسانیت انسان را زیر سؤال می‌برد و افزایش خشونت علیه حیوانات به معنای افزایش خشونت انسان‌ها علیه یکدیگر است. به همین دلیل، قانون نوامبر ۱۹۶۳ با شناسایی ممنوعیت رفتار خشن با حیوانات خانگی، گامی مهم در این راستا برداشت. با این حال، این قانون تنها از حیوانات خانگی حمایت می‌کند و برای حیوانات وحشی هیچ حکم یا قانونی در نظر گرفته نشده است. همچنین، باید یادآور شد که حیوانات همچنان «موضوع» حق هستند و نه «طرف» حق، و این بحث همچنان ادامه دارد.

۷. در فرانسه برای تعیین جایگاه حقوقی حیوانات نسبت به انسان، لوایح جهت اعطای شخصیت حقوقی به آنها تنظیم شده است. این تغییرات هم‌اکنون تحت فشارهای حقوقی-سیاسی و افکار عمومی فراوانی در فرانسه قرار دارد. این جریان‌ها به تضعیف تمایز میان حقوق انسان و حیوان کمک کرده و پیشرفت‌های علمی نیز در شکستن مرز میان انسان و حیوان نقش مهمی داشته‌اند.

۸. پس از دهه ۱۹۶۰، با مطرح شدن مفاهیمی چون حمایت از حیوانات و محیط‌زیست و شکل‌گیری گروه‌های طرفدار حقوق حیوانات، این جریان در نظام حقوقی فرانسه توسعه بیشتری یافت. معمولاً دو مفهوم حمایت از محیط‌زیست و حمایت از حیوانات در کنار یکدیگر مطرح می‌شوند، و به همین دلیل شناسایی حقوق حیوانات به معنای تضمین محیط‌زیستی سالم برای انسان نیز است. این تحولات علمی و فلسفی به‌بهبود چشمگیری در وضعیت حمایت حقوقی از حیوانات ایجاد کردند. یکی از قوانین مهم در این زمینه، قانون دهم ژوئیه ۱۹۷۶ است که حیوانات را به‌عنوان موجودات دارای احساس معرفی کرد.^۵ طبق ماده ۹ این قانون، هر حیوانی به‌مثابه یک موجود دارای احساس باید تحت حمایت

۱ Droit à la compassion.

۲ F. Bargout

۳ Sohm-Bourgeois

۴ شخص‌وارگی یا انسان‌گونگی به معنای اعطای ویژگی‌های انسانی و شخصیت انسانی به عناصر غیرانسان و تصور انسانی از آنهاست.

۵ Loi n° 76-629 du 10/07/76 relative à la protection de la nature.

مالک خود قرار گیرد. این شناسایی قانونی مسائل مرتبط با تولید، حمل و نقل، کشتار و نگهداری حیوانات را قانونمند ساخت و آن‌ها را از اشیا بی‌جان متمایز نمود. این قوانین به‌ویژه در حمل و نقل حیوانات و شرایط رفاه آنها توجه ویژه‌ای دارند. همچنین، طبق قانون در آزمایش‌های علمی و آموزشی باید فقط در موارد ضروری از حیوانات استفاده شود.

۹. حمایت‌های حقوقی در قرن بیستم به‌سمت حمایت هرچه بیشتر از گونه‌های جانوری و گیاهی حرکت کرد. این حمایت نه تنها تمامیت جسمانی حیوانات، بلکه زیستگاه و محیط آنها را نیز دربر می‌گرفت و به ارتقای این حوزه کمک کرد. به گفته مارک آنسل، «در حقوق کیفری شکار و صید، قوانینی که پیشتر در حمایت از امتیازات شکارچیان بود، اکنون برعکس، ماهی‌ها و حیوانات شکار شده را مورد حمایت قرار می‌دهد». ماده ۲۵ قانون دهم ژوئیه ۱۹۷۶ با ایجاد ذخیره‌گاه‌ها و پارک‌های ملی، امکان حمایت از گونه‌های جانوری در معرض انقراض را فراهم کرد. این قانون به‌معنای تکالیف بیشتر انسان‌ها در قبال حیوانات وحشی است و به توسعه وظایف و مسئولیت‌های انسانی نسبت به این حیوانات منجر شده است. به گفته گاسیو، حیوانات به «برادران فرودست»^۳ ما تبدیل شده‌اند.

۱۰. برخلاف برداشتهای سنتی، امروزه در فرانسه مالک حیوانات مجاز به هرگونه رفتار با حیوانات نیست. قانون ۲۹ ژوئیه ۱۹۹۴ که در ماده ۵۲۱-۱ کد جزایی فرانسه آمده است، بهره‌کشی شدید یا رفتارهای وحشیانه نسبت به حیوانات را منع می‌کند. طبق این قانون، بهره‌کشی شدید، رفتارهای جنسی یا ارتکاب اعمال وحشیانه علیه حیوانات اهلی، رام شده یا در قفس، مستوجب دو سال حبس و سی هزار یورو جریمه است. علاوه بر این، ترک حیوانات خانگی یا در قفس نیز به همین مجازات منجر می‌شود. همچنین، ماده ۵۲۱-۲ تصریح دارد که انجام تحقیقات علمی یا آزمایشگاهی بر روی حیوانات بدون رعایت شرایط تعیین شده توسط مصوبه شورای دولتی مستوجب مجازات است. این تحولات زمینه‌ساز توجه منشور اساسی محیط‌زیست^۵ به این حوزه شده‌اند.

۱۱. در حقوق ایران، هرچند حمایت یکپارچه‌ای از محیط‌زیست و اجزای آن صورت نگرفته است، رویکرد حاکم، طبیعت‌محور است. جرم‌ظلم به حیوانات در چارچوب جرائم علیه محیط‌زیست یا جرائم علیه اموال قرار می‌گیرد. لایحه خردادماه ۱۴۰۰، که می‌توانست گامی مثبت در سامان‌دهی وضعیت گونه‌های حیوانی و تحولی در حقوق حیوانات ایجاد کند، هنوز به قانون تبدیل نشده و این بدان معناست که همچنان رویکرد حق‌گرا جایگاه خود را در قوانین ایران به‌طور کامل نیافته است.

منابع

کتاب

۱. ابطحی، شراره، *حفاظت از گونه‌های زیستی در آموزه‌های جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی*، تهران: مجد، چاپ اول، ۱۴۰۰.
۲. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین و شراره ابطحی، *حمایت از حقوق حیوانات (پنج گفتار از پروفیسور راب وایت)*، تهران: شهر دانش، چاپ اول، ۱۴۰۱.

۱. ماده ۲۷۶ کدروستایی و همچنین مصوبه ۱۱۹ اکتبر ۱۹۷۸ که لیستی از مصادیق ضروری را ارائه می‌دهد.
۲. درحال حاضر ماده ۸-۲۴۲ کد روستایی و ماده ۸-۳۲۲ کد محیط زیست.

‡Frères inférieurs

‡Gassiot, Op. Cit., P 710.

‡L'animal, nouvel objet du droit constitutionnel

۳. ریگان، تام، *حق حیوان، خطای انسان: درآمدی به فلسفه اخلاق*، تهران: کرگدن، چاپ دوم، ۱۳۹۸.
۴. ساعد، محمدجعفر، *حقوق کیفری و اخلاق زیستی*، تهران: شهر دانش، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۵. شکوئی، حسین، *فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی*، جلد ۲، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، چاپ پنجم، ۱۳۸۲.
۶. فراکسیون، گری ال و آنای چارلتون، *اجازه هست شما را بخورم؟! بررسی اخلاقی مصرف غذای حیوانی*، ترجمه باهار مؤمنی و احسان شفیع ززرگر، تهران: تیس، ۱۳۹۵.
۷. مشهدی، علی، *حق بر محیط‌زیست سالم*، تهران: میزان، ۱۳۹۲.
۸. وایت، راب، *جرم‌شناسی محیط‌زیست و عدالت زیست‌محیطی*، ترجمه پیمان نامیان، تهران: مجد، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۹. وهاب‌زاده، عبدالحسین، *بوم‌شناسی، علم عصیانگر، مقاله اخلاق زمین*، تهران: چشمه، چاپ اول، ۱۳۸۲.

مقاله

۱۰. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین، «حفاظت از محیط‌زیست در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، دوره ۱۸، شماره ۶۳، ۱۳۹۲، صص ۹۳-۱۴۰.
۱۱. شاملو، باقر، اصغر احمدی و قدرت‌اله خسروشاهی، «بزه‌دیدة‌شناسی سبز: با تأکید بر سیاست کیفری ایران»، *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، دوره ۶، شماره ۲۰، ۱۳۹۶، صص ۳۷-۶۷
<https://doi.org/10.22054/jclr.2017.9924.1167>
۱۲. شقاقی، حسین، «مقایسه‌ای بین اندیشه‌های پست‌مدرن و سنت‌گرایی»، *ماهنامه اطلاعات حکمت و معرفت*، دوره ۳، شماره ۲، ۱۳۸۷، صص ۴۷-۵۰.
۱۳. عابدی سروستانی، احمد، منصور شاه ولی و سید مصطفی محقق داماد، «ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، دوره ۲، شماره ۱، ۱۳۸۶.
۱۴. قراملکی، احد فرامرزی، «توان فلسفه ملاصدرا در حل مسئله شأن و جایگاه اخلاقی محیط‌زیست»، *مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بزرگداشت روز جهانی فلسفه*، چاپ اول، ۱۳۹۱.

References

Books

۱. Abtahi, Sharareh, *Biodiversity Protection in the Teachings of Critical Criminology on Animal Species*, Tehran: Mojd, First Edition, 2021. (In Persian)
۲. Berry, T. *The Great Work: Our Way into the Future*, New York: Harmony/Bell Tower, 1999.
۳. Cullinan, C. *Wild Law: A Manifesto for Earth Justice*, London: Green Books in association with The Gaia Foundation, 2004.

۴. Eckersley, R. *Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach*, New York: State University of New York Press, 1992.
۵. Fisher, D. *Jurisprudential Challenges to the Protection of the Natural Environment*, In: Maloney, M. and P. Burdon (Eds.). *Wild Law – in Practice*, London: Routledge, 2010.
۶. Francione, G. L. *Law and Animals*, In: Bekoff, M. (ed.). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, Volume 2, Santa Barbara, CA: Greenwood Press, 2010.
۷. Francione, Gary L. and Charlton, Anna. E, *May I Eat You?! An Ethical Examination of Consuming Animal Foods*, Translated by: Bahar Mo'meni and Ehsan Shafie'e Zargar, Tehran: Tisa, 2016. (In Persian)
۸. Mashhadi, Ali, *Right to a Healthy Environment*, Tehran: Mizan, 2013. (In Persian)
۹. Ramezani Ghavam-Abadi, Mohammad Hossein and Sharareh Abtahi, *Animal Rights Protection (Five Lectures by Professor Rob White)*, Tehran: Shahr-e-Danesh, First Edition, 2022. (In Persian)
۱۰. Regan, Tom, *The Animal Right, The Error of Man: An Introduction to Moral Philosophy*, Tehran: Kargadan, Second Edition, 2019. (In Persian)
۱۱. Ryder, R. *Victims of Science*, London: Davis-Poynter, 1975.
۱۲. Sa'ed, Mohammad Ja'far, *Criminal Law and Bioethics*, Tehran: Shahr-e-Danesh, First Edition, 2014. (In Persian)
۱۳. Schlosberg, D. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*, New York: Oxford University Press, 2007.
۱۴. Shakouei, Hossein, *Environmental Philosophies and Geographical Schools*, Volume 2, Tehran: Geographical and Cartographic Institute of Geotashnasi, Fifth Edition, 2003. (In Persian)
۱۵. Singer, P. *Animal liberation*, Avon Books Publisher, 1977. (In French)
۱۶. Vahhabzadeh, Abdolhossein, *Ecology, Rebellious Science, Essay on Earth Ethics*, Tehran: Cheshme, First Edition, 2003. (In Persian)
۱۷. White, Rob, *Environmental Criminology and Environmental Justice*, Translated by: Peyman Namamian, Tehran: Majd, 2015. (In Persian)
۱۸. Wise, S. *Animal rights, One Step at a Time*, In: Sunstein, C. and M. Nussbaum (Eds.). *Animal Rights: Current Debates and New Directions*, New York: Oxford University Press, 2004.
۱۹. Wise, S. *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals*, Perseus Books, Cambridge, and Massachusetts, 2001.

Articles

۲۰. Abedi Sarvestani, Ahmad, Mansour Shah Vali and Sayyed Mostafa Mohaghegh Damad, "The Nature and Perspectives of Environmental Ethics with Emphasis on the Islamic Perspective", *Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology*, Volume 2, Issue 1, 2007. (In Persian)
۲۱. Bégin, Luc. "The Ecocentric Claim of a Right of Nature", *Laval Theological AND Philosophical* 48, Issue 3, 1992. (In French)
۲۲. Chapoutier, G. "Animal Rights", *PUF, Que sais-je*, No. 2670, 1992. (In French)

۲۳. De Lucia, V. “Competing Narratives and Complex Genealogies: The Ecosystem Approach in International Environmental Law”, *Journal of Environmental Law*, Volume 27, Issue 1, 2015.
۲۴. Donnelly, B. and P. Bishop. “Natural Law and Ecocentrism”, *Journal of Environmental Law*, Volume 19, Issue 1, 2007.
۲۵. Flynn, M. and M. Hall. “The Case for a Victimology of Nonhuman Animal Harms”, *Contemporary Justice Review*, Volume 20, Issue 3, 2017.
۲۶. Gharamelki, Ahad-Faramarz, “The Potential of Mulla Sadra's Philosophy in Resolving the Problem of the Ethical Status and Place of the Environment”, *Proceedings of the International Conference for the Celebration of World Philosophy Day*, First Edition, 2012. (In Persian)
۲۷. Ibrahim, D, “the Anticruelty Statute: A Study in Animal Welfare” , *Journal of Animal Law and Ethics*, 2006.
۲۸. Kevin Kjonnas, “Animal Rights: Past and Present”, Available at: <https://doitgreen.org/topics/environment/animal-rights-past-and-present/>, (Last Visited Sep. 2024)
۲۹. Lafrance, G. “Nature and the Subject of Law”, *Proceedings of the Congress of the Association of French-Speaking Philosophical Societies (ASPLF)*, Issue 25, 1996. (In French)
۳۰. Lazaro, Christophe. “Law and the Animal: On the Traces of a Legal Post-Humanism”, *Review of Ethics and Moral Theology*, Volume 2, 2020. (In French)
۳۱. Lin, A. “The Unifying Role of Harm in Environmental Law”, *Wisconsin Law Review*, Volume 3, 2006.
۳۲. Mauras, Alice. “The Recognition of Nature as a Subject of Law in Latin America: From Anthropocentrism in Law to Legal Ecocentrism”, *International Review of Comparative Law*, Volume 2, 2020. (In French)
۳۳. McEwen, G. “The challenge posed by feral animals’, Animals Theme, Reform, and Sydney”, *Australian Law Reform Commission*, 2008.
۳۴. Olivier Gassiot, “The Animal: A New Object of Constitutional Law”, *French Review of Constitutional Law*, Issue 64, 2005. (In French)
۳۵. Pelizzon, A. and A. Ricketts. “Beyond Anthropocentrism and Back Again: From Ontological to Normative Anthropocentrism”, *The Australasian Journal of Natural Resources Law and Policy*, Volume 18, Issue 2, 2015.
۳۶. Preston, B. “The Use of Restorative Justice for Environmental Crime”, *Criminal Law Journal*, Volume 35, 2011.
۳۷. Ramezani Ghavam-Abadi, Mohammad Hossein, “Environmental Protection in the Fundamental Law of the Islamic Republic of Iran”, *Judicial Law Views Quarterly*, Volme 18, Issue 63, 2013, PP 93-140. (In Persian)
۳۸. Shaghaghi, Hossein, “A Comparative Study of Postmodern and Traditionalist Ideas”, *Monthly Magazine of Information, Wisdom and Knowledge*, Volume 3, Issue 2, 2008, PP 47-50. (In Persian)
۳۹. Shamloo, Bagher, Asghar Ahmadi, and Ghodratollah Khosrowshahi, “Green Victimology: Focusing on Iran's Criminal Policy”, *Criminal Law Research Quarterly*, Volume 6, Issue 20, 2017, PP 37-67. (In Persian)

- ξϙ. Walters, B. “Enlarging Our Vision of Rights: the Most Significant Human Rights Event in Recent Times?”, *Alternative Law Journal*, Volume 36, Issue 4, 2011.
- ξλ. Williams, C. “Wild law in Australia: Practice and possibilities”, *Environmental Planning and Law Journal*, Volume 30, 2013.